

***Dvi vienos epochos išraiškos:
Stanisławas Przybyszewskis,
Juozapas Albinas Herbačiauskas***

***Two Expressions of the One Epoch:
Stanisław Przybyszewski, Juozapas
Albinas Herbačiauskas***

Eugenija VAITKEVIČIŪTĖ
Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės g. 10, LT-44280 Kaunas

Summary

In the beginning of 20th century Krokova became the focus of different reforms of art and literature. There did different cultural influences from Western Europe and creators from different countries studied here at the University and Academy of Art. The whole of these appearances transformed to the cultural movement called *Młoda Polska* (*Young Poland*). An aim of this discourse is to find out similarities, differences and creative expressions' genesis of two members of this miscellaneous epoch: S. Przybyszewski and J. A. Herbačiauskas. According the most popular opinion in Lithuanian literature Przybyszewski's creation made great influence for Herbačiauskas creative point. As contemporaries (Maria Krzym) wrote, Herbačiauskas in the same way as A. Górski, S. Wyspiański depended on an earlier period of Polish modernism than Przybyszewski (these authors were concerned more with magazine's *Życie* modernistic concept). An

analysis of concrete creations and concrete literary tendencies, literary language's features in the creations of mentioned authors suppose conclusion, that influence of Przybyszewski in Herbačiauskas' creation was one of factors, but it wasn't the prime mainstream. There are interfaces between these authors: the sense of the term *genius*, creative motives, literary language situation, that influenced similar literary accents, rising (falling) intonation etc. Comparative analysis suppose conclusion that both authors used consentaneous literary means characteristics in mentioned epoch. But both of them accentuated and enriched literary style of *Młoda Polska* with personal artistic standpoint, world-view and separated features.

Key words: *comparative studies, cultural influences, cultural movement "Młoda Polska", modernism, genius.*

J. A. Herbačiausko ir S. Przybyszewskio kūrybinę raišką sieja XX amžiaus pradžios meninių pokyčių Krokovoje kontekstas, jų abiejų vaidmuo Lenkijos modernistiniame *Jaunosios Lenkijos (Młoda Polska)* judėjime taikomos literatūrinės priemonės, kūrinių motyvai ir kt. Vyrauja nuomonė, kad Herbačiausko kūrybai Przybyszewskio koncepcija ir kūriniai darė didelę, nekvestionuojamą įtaką. O biografinių faktų, konkrečių kūrinių analizė patvirtina, kad abu rašytojai priklausė skirtingiems judėjimo

laikotarpiams ir kiekvienas savu, individualiu literatūriniu braižu praturtino *Jaunosios Lenkijos* literatūrinį kontekstą. Straipsnyje siekiama patikslinti šių dviejų autorių kūrybos sampratą lietuvių literatūros mokslo kontekste ir remiantis faktų bei komparatyvistine kūrinių analize išplėsti lietuvių literatūrologijos kultūrinį, informacinį akiratį.

Esminiai žodžiai: *komparatyvistika, kultūrinės įtakos, kultūrinis judėjimas „Jaunoji Lenkija“, modernizmas, genijus.*

Mokslinis šio straipsnio tikslas: ištirti lenkų literatūros autoriaus Stanisławo Przybyszewskio ir lietuvių literatūros autoriaus Juozapo Albino Herbačiausko literatūrinės raiškos, biografijos, gyvenamosios aplinkos sąsajas, skirtumus bei panašumus XX amžiaus pradžios Lenkijos modernistų judėjimo *Młoda Polska (Jaunoji Lenkija)* bei Krokovoje vykusių literatūrinių, kultūrinių pokyčių kontekste. Tikslui pasiekti pritaikyti biografinis, genetinis ir lyginamasis (komparatyvistinis) tyrimo *metodai*. Jais remiantis aptarti abiejų autorių gyvenimo, kūrybos raidos faktai, išanalizuoti konkretūs kūriniai, nagrinėjamas ir literatūrinis, kultūrinis kontekstas.

Lietuvių literatūros moksle iki šiol apie Herbačiausko asmenį, veiklą, kūrybą, pasaulėžiūrą susiklosčiusi nuomonė, veikiausiai dėl būtinos tyrinėjimui faktinės, biografinės informacijos, taip pat tolygios kūrybos abejomis (lietuvių ir lenkų) kalbomis analizės stokos nėra pakankamai išsami ir reikalauja papildymų bei patikslinimų. Be to, lietuvių skaitytojui beveik nepažįstamas jo lenkiškasis gyvenimo bei kūrybos kontekstas, dalis jo knygų visai nežinomos lietuvių literatūrologijai. Przybyszewskio atveju, nors jo asmuo polonistinių tyrinėjimų kontekste ir pakankamai suaktualintas, neatlikta išsamesnių jo ir lietuvių autorių kūrybos lyginamųjų tyrinėjimų. Taigi viename moksliniame straipsnyje pateikta šių autorių kūrinių ir biografinių duomenų analizė leistų praplėsti lietuvių literatūrologijos kultūrinį, informacinį akiratį, lietuvių skaitytojui suteiktų naujų, papildomų žinių.

1866 metais Austrija pripažino autonomiją lenkiškosios provincijos, išaugo Krokuvos, kaip kultūros idėjų židinio, reikšmė. Lietuvoje tebesitęsė spaudos draudimas. 1887-aisiais Varšuvoje pradėtas leisti Zenono Przesmyckio-Miriam literatūrinis žurnalas *Życie*, jame jau publikuoti Poe, Baudelaire'o, Verlaine'o eilėraščių vertimai. Apie 1890-uosius Lenkijoje subrendo rašytojų karta, ėmusi kurti moderniąją lenkų literatūrą. Vėliau jai buvo pritaikytas pavadinimas *Młoda Polska*. Jos pradėti literatūriniai ieškojimai lenkų rašytojų tebetęsiami ir dabar. Šis judėjimas ugdė ir Herbačiauską kaip kūrėją, paskatino jį skleisti moderniosios kūrybos idėjas Lietuvoje. Dera pažymėti, kad Herbačiauskas, patekęs į Krokuvą 1898 metais, rado čia visiškai kitokią, laisvesnę nuo žandarų ir cenzūros aplinką, nei savajame krašte. Ėmė su užsidegimu į ją gilintis: greitai perėmė idėjas, surado bendraminčių, pabandė visa tai suldyti su rūpimu jam pačiam

– lietuviškumo propagavimu, savųjų sutelkimu.

Kad būtų aiškesnė terpė, kurioje prigijo jaunas Herbačiauskas, dera aptarti pagrindinį meno reiškinių to meto Krokovoje. Šio reiškinių, judėjimo siekla ir lyderis buvo Stanisławas Przybyszewskis, spalvingos ir prieštaringos šlovės asmenybė. Lavinęs Berlyno bohemos aplinkoje, anksti išgarsėjęs savo originaliais veikalais, nuoseklių studijų jis taip ir nebaigė, tačiau mokslinisi itin intensyviai: gilinosi į Spencerio, Darvino, Zola, Ibseno, Nietzsches, Schopenhauerio veikalus, dailės istoriją, vokiečių ir skandinavų literatūrą, demonologiją, architektūrą... Aplinkinių atmintyje Przybyszewskis išliko kaip asmuo, gebėjęs povyza, iškalba, gestais, požiūriais sukurti aplink save, anot Ludwiko Krzywickio (Hutnikiewicz, 1994, 202), savotišką „magnetinį traukos ir entuziazmo lauką“. Nietzsches veikalų ir savo neurofiziologijos studijų pagrindu parašytos esė užtikrino Przybyszewskui kelią į vokiečių–skandinavų bohemos ratą Berlyne. Čia jis užmezgė pažintis su tokiais XX amžiaus pradžios kultūros veikėjais ir novatoriais, kaip dailininkas Edwardas Munchas, eseistas Ola Hanssonas, romanistas ir dramaturgas Augustas Strindbergas. Šlovė ir garsas apie egzotiškąją slavą materialinei Przybyszewskio gyvenimo pusei teigiamos įtakos nepadarė. Vertėsi imdamasis pačių įvairiausių uždarbių, daugiausia plunksna.

1893 metais Przybyszewskis vedė norvegę Dagą Juel. Pažymėtina, kad 1893–1897 metų laikotarpis jam buvo itin kūrybingas: parašė literatūrinės esė apie Munchą, Hanssoną, Nietzsche, pirmuosius romanus *Homo sapiens* ir *Šėtono vaikas (Sattans Kinder)*, pirmąją dramą *Didžiausia laimė (Das grosse Glück)*. Tuo metu garsas apie „genialųjį lenką“ pasiekė ir Lenkiją. Pasigirdo pirmieji kvietimai apsilankyti gimtajame krašte. Przybyszewskis grįžo pargabendamas į Krokuvą nemažai linksmo, judraus chaoso, boheminio šėlsmo, idėjų ir greitai subūrė aplink save būrį meno bei naujovių entuziastų. 1899-aisiais Krokuvos meno žurnalo *Życie* pirmajame numeryje paskelbė programą–manifestą „Confiteor“¹. „Menas negali būti išpraustas į kokius nors rėmus, negali tarnauti kokioms nors idėjoms“, – teigė jis ir aukštino „antitendencingą meną“, kaip esantį pačioje vertybių hierarchijos viršūnėje. Przybyszewskis tvirtino, kad meno prigimtis apskritai yra metafizinė ir religinė, menas sutampa su absoliutu. „Menininkas šiuo atveju yra žynys, magas, tarpininkas tarp meno–absoliuto ir pasaulio. [...] menas,

¹ Garsus Przybyszewskio manifestas „Confiteor“ pirmąkart paskelbtas Krokuvos meno leidinyje *Życie*, 1899, Nr.1, vėliau perspausdintas tome *Na drogach duszy* (Kraków, 1900, antras leidimas 1902).

mūsų supratimu, nėra nei grožis, nei pažinimo dalis. [...] menas yra atradimas to, kas amžina, nepriklauso nuo permainų ar atsitiktinumų, įvykių ar laiko“ (*Ten pat*). Menas yra egzistencijos, visų dvasios formų ir išraiškų atspindys, nepriklausomai, ar tos išraiškos geros, ar blogos, gražios, ar bjaurios. Šį požiūrį Przybyszewskis vadino pagrindiniu savosios estetikos punktu. Jis smerkė bandymus meną išnaudoti moraliniams, visuomeniniams tikslams – teigė, kad menininkui visi dvasios pasireiškimai yra tolygūs. Menininkas tiesiog atveria sielos gyvenimą, atskleidžia visas jo formas, jam nerūpi nei etiniai, nei visuomenės reikalai, nei ribos ar formulės bei taisyklės, kuriomis visuomenė suvaržo laisvą sielos raišką. Jo uždavinys – viešas parodymas to, kas paslėpta. Suprantamas tampa šio judėjimo atstovų „konfliktas“ su miesčioniškąja visuomene. Jos etines nuostatas Przybyszewskis apibūdino taip: ši visuomenė teigia, kad tam tikras problemas reikia nuslėpti, nutylėti ir užglaistyti. Menininkas, anot Przybyszewskio, pripažįsta tik įtampą, su kuria siela išsiveržia išorėn. Menas neturi jokio specialaus tikslo, jis jau pats savaime yra tikslas, taip pat – absoliutas, nes atspindi dvasioje glūdintą absoliutą. Jo neįmanoma išsprasti į rėmus, priversti kam nors tarnauti. Menas yra visa ko pradžia. Jis stovi virš gyvenimo, nežino tiesų ar teisių, tiktai amžiną tąsą. Anot Przybyszewskio, elgtis kitaip – nukelti meną nuo pje-destalo, vaikioti po visas turgaus aikštes ir gatves – yra šventvagystė. Menas yra aukščiausia religija, o menininkas – jos žynys, „dvasininkas“. Jis pats yra ypatingas tiktai dvasios įtampa, jėga, kuria jos būsenas atveria ir parodo. Tad menininkas – kosminė, metafizinė galia, jos dėka atsiveria absoliutas ir amžinybė.

Przybyszewskio pasekėjams didelę įtaką padarė taip pat jo „nuogos sielos“ (*naga dusza*) koncepcija. Diskusijas ir pokalbius šia tema mini jo amžininkai, Krokuvos menininkų kabareto „Zielony Balonik“ dalyviai. „Nuoga siela“, Przybyszewskio teigimu, yra žmogaus labiausiai atsiskleidusi individualybė, jo ypatingumas, giliausias „aš“. Ji egzistuoja už bet kokių įsipareigojimų ar normų. Tai pirminė gyvenimo apraiška. Išsamiausias, aiškiausias jos pavidalas yra „meilė“, suvokiama kaip kažkas neapsakomai tyra, kažkas neregėtai tragiška savo „nuolatinio androginišmo ilgesiu“. Tai esąs nepasiekiamas dviejų asmenybių siekis susilieti į vieną psichinę monadą. Sekdamas įkandin šio aklo potraukio, žmogus laužo savo paties susikurtas normas. Pats Przybyszewskis teigė, kad „nuoga siela“ atsiveria kraštutinėse, bent jau neįprastose situacijose. Įdomu, kad stipriausiu, ryžtingiausiu gyvenimo varikliu jis lai-

kė seksualinį potraukį, atitinkamai ekstazę laikė momentu, kuriuo minėtas žmogaus ypatingumas, jo sielos „absoliutas“ atsiskleidžia labiausiai. Tokie požiūriai į žmogaus sielos ypatumus neretai įkvėpdavo Przybyszewskį savotiškiems eksperimentams. Anot Cz. Miłoszo, atėjusiems lankytojams jis pirmiausia sugirdydavęs butelį konjako, po to duodavęs išversti keletą puslapių kokio nors sudėtingo, tuo momentu po ranka turimo teksto ir tik po tokios „ižangos“ pradėdavęs pokalbį. Tačiau, tikėtina, tokios koncepcijos buvo patrauklios daugeliui. Przybyszewskis dėl to patirdavęs ir nepatogumų, mat neretai gerbėjai ir pasekėjai jo teiginius ar reformas suprasdavę pernelyg tiesiogiai. Jo paties bei aplinkinių gyvenime šios pažiūros paliko ir konkrečių išpaudų. Antai paskui originalųjį Przybyszewskį nusekė, palikusi vaikus ir vyrą, kito *Młoda Polska* atstovo Jano Kasprowicziaus žmona. Pažymėtina šios istorijos įtaka abiem kūrėjams: ponja Kasprowicz sutramdė audringą Przybyszewskio gyvenimo būdą, įpratino jį tvarkingai ir nuosekliai rašyti (kritikų teigimu, nuo tokio režimo jo kūriniai suprastėjo, matyt, pakeistas gyvenimo būdas neišėjo į naudą). O Kasprowiczius po šių įvykių parašė bene gražiausius ir vertingiausius savo kūrinius – himnus.

Kalbant apie *Młoda Polska*, dera aptarti tuo laikotarpiu išplieskusias diskusijas meno klausimais. Bene pagrindinė jų tema buvo meno tikslas ir meno (taip pat menininkų) santykis su visuomene. Šios diskusijos vyko tarp jaunųjų, ypač „Krokuvos jaunųjų“ menininkų grupės, ir vyresniųjų, kuriems atstovavo pozityvistai: Bolesławas Prusas, Arturas Świętochowski. Jaunieji, ypač Przybyszewskis, Przesmyckis-Miriam, stengėsi sudominti visuomenę meno reikalais, meno problemos svarba. Tai nebuvo lengvas uždavinys. Visuomenė, pripratusi regėti meną kaip tam tikrą moralės priemonę, ieškoti jame konkrečios vertės, nesuvokė meno savarankiškumo idėjos. Pozityvistai, atvirksčiai – stengėsi propaguoti mokslo, o ne meno, naudą ir interesus. Iškilio ir ekonominių problemų: leidiniai, skirti tik menai, susidūrė su materialiniais sunkumais. Tad bent pradiniu laikotarpiu tokių leidinių programos buvo itin atsargios. Przesmyckis-Miriam pirmajame Varšuvos *Życie* numeryje rašė, kad estetiniai visuomenės poreikiai yra tokie pat stiprūs, kaip ir materialiniai bei moraliniai, skelbė „Grožio idealą“, tačiau taip pat diplomatiškai priminė, kad dalis žurnalo yra skirta taip pat ir mokslo bei visuomenės faktams (Przesmycki-Miriam, 1890).

Pažymėtina, kad tuo pačiu metu panašūs judėjimai kilo ir Prancūzijoje, Vokietijoje, Skandinavijoje

je, Austrijoje, Ispanijoje... Juos visus jungė žodis „jaunas“, kaip savotiška nuoroda į pasirinktą poziciją: sukurti naują meną. Į tokį tikslą vedė įvairūs keliai. Pats paprasčiausias buvo paneigti „senąją kartą“ kaltinant ją išėikvotu ir nepasiteisinusiu utilitarizmu. Tai iš dalies sukūrė konfliktinę situaciją to meto lenkų kultūroje, mat *Młoda Polska* atstovai pasisakė ir prieš daugelį visuomenės reiškinių. Prieš tai, ką patys vadino „miesčionizmu“ (mėgstamas judėjimo atstovų terminas buvo *mydlarz* – miesčionis, filisteris), be to, jie aštriai kritikavo meno ir mokslo pasaulio autoritetus. Herbačiauskas konkrečiai nusakė tokios kritikos esmę: „Literatūra, kuri nieko nepasako, man neturi jokios vertės, nors ir turėtų visuotinai pripažinto autoriteto šlovę. Nieko nepasakančią literatūrą vadinu „pantomima kurčnebyliams“ (Herbaczewski, 1911, 11). O tikrąją kūrinių vertę, Herbačiausko teigimu, sudaro ne tai, ką autorius gražiai pasakoja, o „tiktai tai, kuo autorius šventai, skaisčiai tiki, ką pasiaukojamai myli, į ką deda savo, kūrėjo, viltis...“ (Herbaczewski, 1911, 7).

Kiek meniškai yra sugestyvūs ankstyvieji Przybyszewskio kūriniai ar drama *Śnieg*, bene lygiai tokį pat slogų išpūdį gali palikti šio autoriaus biografija. Vienas išsamiausiai aprašiusių Przybyszewskio gyvenimą buvo jo giminitis ir biografas Stanisławas Helsztyński. Jo dokumentais argumentuotas pasakojimas atskleidžia ne tik „genialųjį slavą“, menišką sielą, talentingą rašytoją, bet ir melagį, avantiūristą, narkomaną, mergišių be skrupulų, lėbautoją... Didžioji jo mūza, pirmoji oficiali žmona D. Jul-el-Przybyszewska gyvenimą baigė tragiškai. Panašių su moterimis susijusių liūdnų momentų Przybyszewskio biografijoje buvo dar keletas – jo kelias buvo paženklintas romanais ir liūdesiu. Kita vertus, kūrėjų vietą literatūroje nustato laikas, o teisia Dievas, šiuo atveju tederą nagrinėti jo asmenybę bei kūrinius kaip literatūros istorijos objektą.

Przybyszewskui XIX amžiaus pabaigoje atvykus į Krokuvą, ten jau formavosi jaunųjų modernistų judėjimas. Čia jau buvo ir jaunas Herbačiauskas, tuo metu laisvas Krokuvos Jogailaičių universiteto klausytojas. Kaip į Przybyszewskį ir jo propaguojamas idėjas reagavo jaunųjų menininkų visuomenė, 1901 metais nusakė Maria Krzym. Anot jos, ryškių poetinių natūrų tragizmas esti tarp ilgesio ir jausmo, jos ateina tarsi audra su žaibais ir perkūnijomis, kartais uždega gaisrą, ateina karštą vidurdienį, kad sukrestų žemę ir atgaivintų dusinančią atmosferą. Tokie buvę Byronas, Shelley, Słowackis, Nietzsche... „Ir todėl šiandien, kada Słowackio mistika, tokia tamsi ir nesuprantama jo paties ir vėlesnei

kartai, „jauniesiems“ tampa kažkuo labai artima, nuoširdžiai juntama ir veda sielas švieson, išskyla Przybyszewskis su savo genijaus supremacijos teorija, su savo ugingais pasisakymais, kad atiduotų duoklę tam šaltiniui, iš kurio plaukė Juliuszo [Słowackio] kūryba paskutiniaisiais jo gyvenimo metais“ (Krzym, 1901, 295).

Tačiau, anot straipsnio autorės, visuomenėje vyrauja klaidinga nuomonė apie Przybyszewskio vaidmenį XX amžiaus pradžios Lenkijos kultūriniame gyvenime, esą tai jis sukūręs Krokuvoje literatūrinę mokyklą, kuri pasivadino *Młoda Polska*. Tačiau jau iki jo atvykimo žurnalo *Życie* puslapiuose atsiradę poezijos, meno teorijos pradmenys bei idėjos vystėsi ir plito savarankiškai. Taigi teigtina, kad ir Herbačiausko kūryboje Przybyszewskio įtaka laikytina tik tam tikras tendencijas sustiprinusiu veiksmu, tačiau jokiū būdu ne pagrindiniu. Greičiausiai jis, greta Kasprovciaus, Stanisławo Wyspiańskio, Arturo Górsksio taip pat priklausė tai „jau parengtai atmosferai ir to [jaunųjų judėjimo] prado židiniui“ (*Ten pat*). Przybyszewskis šį pradą praplėtė, o jo audringas ir uždegantis būdas, gebėjimas suburti žmones aplink save prisidėjo prie glaudesnės menininkų draugės formavimosi. Sykiu plito ir jo filosofinės nuostatos. Šioje vietoje ir dera ieškoti galimų sąsajų tarp Przybyszewskio filosofinių nuostatų bei jų inspiruotos kūrybos ir Herbačiausko kūrybos tendencijų, motyvų, mėgstamų įvaizdžių.

Przybyszewskis teigė, kad egzistuoja nemirtinga žmogaus siela – ta prasme, kad ji nuolat keliauja iš vienos amžinybės į kitą. Nežinomų pastangų ar jėgų priversta, ji keliauja į žemę, po to vėl grįžta amžinybės lopšįn, ir vėl įsikūnija... Kiekvieną kartą turtin gesnė, stipresnė, išmintingesnė nei ankstesnė, ir taip be galo, kol pasiekia visą savo potencialiai įmanomą galybę. Tuomet tampa genijumi. Ši „genijaus“ sąvoka itin dažna Herbačiausko kūryboje, ji naudojama kaip savotiškas abstraktus pamatas, su kuriuo gali būti sujungtos sąvokos „tauta“, „meilė“, „ilgėsys“ ir kt. M. Krzym pateiktas sąvokos „genijus“ raktas įgalina aiškiau suvokti, ką šis žodis reiškė ir įkūnijo Herbačiauskui: tai tobula esatis, tobula ko nors raiška. Antai jo itin dažnai vartota sąvoka „tautos genijus“ arba „tautos dvasios genijus“ šiuo konkrečiu atveju simbolizavo tobulą tautos egzistenciją, jos tobulos esaties pripažinimą ir teigimą. „Meilės genijus“ – meilės, kaip pakilaus jausmo, aukščiausiajį tobulumą bei galią. Jungtis „meno genijus“ išreiškia meno tobulybės įkūnijimą ir siekį. Taigi sąvoka „genijus“ Herbačiausko tekstuose veikia kaip savotiška konstanta, abstrakti forma, užpildoma įvairiu prasmės turiniu, pagaliau skirtingų pra-

dų harmoninga sintezė: „Genijus – tai mistiškas sujungimas žemės piemenėlio ir dangaus karžygio dvasių“ (Herbačiauskas, 1992, 223).

Kitas svarbus šių dviejų autorių kūrybos sąlyčio taškas yra moters įvaizdis. Moteris Herbačiausko kūryboje – daugialypė ir daugiaprasmė, kaip niekad iki galo nesuvokiamas mitas. Jos paveiksle sutelpa įvairių kultūrų raiška, kaip antai Salomėjoje ar deivėje Fatum: „Tu Kosmoso balerina – tu su Kometomis padanguojanti Fatum tarp pasaulių griuvėsių!“ (Herbačiauskas, 1992, 236). Moteris taip pat ir amžinojo būties rato ašis, baltoji drambėlė tarp tų septynių, laikanti pasaulį. Deivės Kali ir medžiotojos Dianos, Izidės ir Levos dukra, tūkstančius metų neatperkanti obuolio skonio. Jos paskirtis – vien genijus gimdyti, taigi jai suteikta galia skaidrinti ir tobulinti pasaulį. Panašiai Vydūnas teigė, jog kokia yra moteris, tokia yra ir tauta. Kita vertus, kiekvienas toks žingsnis pasaulio tobulumo link reiškia ir atitinkamas aukas: „Salomėjų kūnais išklotas Kristus takas!“ (Herbačiauskas, 1992, 172). Su moters įvaizdžiu sietinas ir ilgesio, kaip esminės būties formos, bei veržlumo motyvas. Neretai jis sumišęs su permainingo pasaulio tėkme, kurioje dera ne tik išlikti, bet ir kisti sykiu su ja, išlaikant nuolatinę nuostabą ir smalsumą, siekį kurti. Du kūriniai ypač vaizdžiai iliustruoja tokią Przybyszewskio ir Herbačiausko literatūrinę jungtį. Pirmuoju atveju tai Przybyszewskio jaunystėje parašytas, skirtas būsimai žmonai *Himnas ilgesiui (Hymn do tęsknoty)*. Antruoju atveju – Herbačiausko kūrinys „Meilė ir moteris“. Palyginkime kalbėjimo būdą, naudojamus įvaizdžius, stilistiką, raiškos formas.

„Aplink Tavo galvą nuvytusią gėlių vainikas, kaip vainikas atšalusią žvaigždžių, o Tavo veidas spinduliuoja įstabiu senoviniu grožiu. Prie Tavo kojų merdi manojo gyvenimo audra... [..] Tu ilgesys!“ – rašė Przybyszewskis (Przybyszewski, 1989, 9). „Aušrine apsirėdžiusi, genijų žvaigždėmis apsikaišiusi – tu gražiausias Demone!“ – kreipėsi į menamą moterį Herbačiauskas (Herbačiauskas, 1992, 236). Atkreiptinas dėmesys į vieną detalę: erškėčių vainiko simbolį, iš dalies sietiną su Kristaus kančios prasme. Herbačiausko kūrinuose šis simbolis išskyla bent keletą kartų ir būtent jis tapo jo pirmosios knygos lietuvių kalba pavadinimu. Pavadinimas taip pat gali būti susijęs su šio autoriaus jaunystės istorija, pažįstamos studentės Vandos Žurkovskos savižudybės faktu. O tas pats simbolis *Ilgesio himne* jau suponuoja išvadą, kad erškėčių vainiko prasmė buvo būdinga apskritai *Młoda Polska* autorių leksiko-

nui, kaip ir, pavyzdžiui, Šv. Pranciškaus Asyžiečio tema. Przybyszewskis rašo: „Vien tik ant mano galvos uždėjai erškėčių vainiką: Tu, kuri karaliauji virš visokiausio grožio, grožiu skausminga. Tu ilgesys!“ (Herbačiauskas, 1992, 10).

Palyginus abiejų kūrinių visumą, atsiskleidžia ir kalbėjimo būdo sąsajos. Abiejų autorių kūrinuose sintaksinė sakinių konstrukcija pagelbsti sudėlioti meninius bei intonacinius akcentus. Herbačiausko „Meilėje ir moteryje“ panaudojama žanrų sintezė, kuri leidžia įtaigiau perteikti emocinę teksto raišką: imituojamas religinio įkarščio apimtojo kalbėjimas, sakinių suskirstymas ir forma itin artima krikščioniškajai litanijai. Sykiu akcentuojamas žodis nukeliamas į frazės pabaigą. Dažnai taip daroma su antraeilėmis sakinio dalimis. Tačiau, pakeitus jų įprastą vietą, pakinta visos frazės emocinis krūvis. Palyginkime: „Šventas Dievo žodis, kuris iš nieko pasaulius tveria – *vienam!* Adomo šonkaulis, kuris naują, neįspėtą pirmavaizdį neša – *kitam!*“ (Przybyszewski). „Iš tolo tu mano dangus – *angelas mano!* Arti tu mano pragaras – *demonas mano!*“ (Herbačiauskas). Abiejuose kūrinuose moteris herojė išskyla savotiškos vizijos pavidalu, ji tampa centruojančia vizijos ašimi. Paradoksalių palyginimų, daugiasluoksnių metaforų bei įtaigaus, veržlaus kalbėjimo sukuryje moters, mylimosios paveikslas priartina kūrinio reiškiamas emocijas iki religinės ekstazės lygmens. Tai rodo, jog abu autoriai pripažino vadinamą „įkvėpto religinio kalbėjimo“ manierą esant tinkama meninės raiškos priemone ir intensyviai ją naudojo nedidelės apimties lyriniuose epiniuose kūrinuose.

Tiesioginių Herbačiausko ir Przybyszewskio kontaktų liudijimų, tokių kaip tarpusavio korespondencija ar glaudžią asmeninę pažintį, pagaliau epizodinį susitikimą liudijantys amžininkų prisiminimai, nėra. Kaip teisingai yra nurodęs kultūros istorikas Tadeusz Ulewiczius², kultūros bei literatūros istorijoje privalu paaisyti logikos – taigi įvertinus istorines, chronologines bei biografines aplinkybes darytina logiška išvada, kad susitikimų ir bendravimo tikrai būta.

Tuo tarpu stambesniuose kūrinuose, pavyzdžiui, novelių rinkiniuose ar analitinėse knygose, Przybyszewskio atveju – ir dramose abu rašytojai naudojo bendras, visam *Młoda Polska* ir apskritai XX amžiaus pradžios kontekstui būdingas menines priemones. Darant išvadas, dera pabrėžti, kad autoriai išlaikė kiekvienas savo originalumą ir praturtino minėtą kontekstą itin individualiu literatūriniu braižu.

² Iš pokalbio su T. Ulewicziumi. Krokava, 2004, birželio 22.

Savo kūryboje Herbačiauskas daugiau dėmesio skyrė Wyspiańskiui, Stanisławui Brzorzowskiui, Stanisławui Żeromskiui, Vilhelmui Lutosławskiui, Vilhelmui Feldmanui ir Tadeuszui Micińskiui, pastarajam dargi sėkmingai prilydė ne itin solidžią Mistyficinskio pravardę. Šių dviejų autorių santykis yra

retas itin aštrios literatūrinės polemikos, išsiliejusios ir straipsniais, ir kūriniais, pavyzdys. Kitų minėtų autorių charakterizavimas *Młoda Polska* kontekste pelnė Herbačiauskui užvalgaus, kandaus vertintojo laurus ir įtvirtino jo asmens legendą lenkų literatūros istorijoje.

Literatūra

Herbaczewski J. A., *I nie wódz nas na pokuszenie*, Kraków, 1911.

Herbačiauskas J. A., *Erškėčių vainikas*, Vilnius: Vaga, 1992.

Hutnikiewicz A., *Młoda Polska*, Warszawa, 1994, 202.

Krzym M., „Stanisław Przybyszewski, jego poezya i filozofia“, *Tygodnik Ilustrowany* 1, 1901, Nr. 15, 295.

Przesmycki-Miriam Z., „Nasze zamiary“, *Życie*, Warszawa, 1890, Nr. 1.

Programy i dyskusje literackie okresu Młodej Polski, sud. M. Podraza-Kwiatkowska, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, 2000.

Przybyszewski S., *Hymn do tęsknoty*, Inowrocław, 1989, 9–10.

Życie, Kraków, 1899, Nr.1, 5.